

ARISTÒTIL, LA PARAULA CONTRA ELS SOFISTES

Manuel Villar Pujol

Professor de Filosofia de l'Institut Guillem Catà de Manresa

Quan avui en dia la confrontació política es lliura més que mai en el terreny de la propaganda amb l'objectiu d'imposar un relat propi, de tractar de persuadir més que en convèncer, més interès ha d'aixecar la reflexió aristotèlica sobre el llenguatge.

Aristòtil, seguint la interpretació de Pierre Aubenque¹, es pren més seriosament que Plató els sofistes i les seves apories, perquè estrictament no existeix en ell una filosofia del llenguatge². Al final del Cràtil, Sòcrates s'acomiada d'Hermògenes i Cràtil amb una certa actitud de superioritat irònica. Contra els plantejaments dels seus rivals, no presenta una alternativa millor. Desqualifica el llenguatge com a mitjà per accedir al coneixement de la realitat perquè és un camí insegur i enganyós, per la qual cosa la seva proposta epistemològica evita construir una teoria del llenguatge pròpia per tal d'anar directe cap a les coses mateixes, cap a l'essència. Aristòtil, a diferència de Plató, s'imposa com un deure fonamentar contra els sofistes la possibilitat de la ciència i la filosofia. Als sofistes no se'ls pot respondre amb arguments ad hominem ni amb mites. Al discurs només se li pot respondre amb el discurs. El que fa Aristòtil, segons Aubenque, és acceptar el terreny que els sofistes li imposen, però tornant contra ells les seves pròpies armes³.

El sofista Gòrgies, en l'Elogi d'Helena, sostenia que la paraula era un gran sobirà que amb un cos petitíssim i totalment invisible realitza accions divines⁴. Aquest era el corollari després d'haver demostrat, en Sobre el no-ésser, que res no pot ser expressat. Està dissenyat perquè les mentides sonin a veritats i els assassinats semblin quelcom respectable, deia Orwell del llenguatge polític⁵.

1 AUBENQUE, P. (1984). *El problema del ser en Aristóteles*, Madrid: Taurus, p. 95

2 Op. cit., p. 104

3 Op. cit., p.96

4 LOS SOFISTAS (1996). *Testimonios y fragmentos*, Barcelona: Círculo de lectores, p. 156

5 ORWELL, G. (2017). *El poder y la palabra. 10 ensayos sobre lenguaje, política y verdad*, Madrid: Debate.

Contra Parmènides, el sofista plantejà tres tesis que de manera provocadora capgiraven les tesis més importants de l'elèata. Si per a Parmènides (1) només l'ésser existeix, (2) només l'ésser pot ser conegut i (3) només l'ésser és expressable, per a Gòrgies (1) res no existeix, (2) res no es pot conèixer i (3) res no es pot expressar.

Parmènides establí una connexió essencial entre ésser, pensament i llenguatge. Igual que existeix un vincle molt estret entre pensar i ésser, existeix també una adherència total entre allò que és pensable i allò que es pot dir, defensava el filòsof d'Elea. Només és pensable l'ésser i només d'ell podem parlar, de forma estricta. Per tant, les paraules que no designin l'ésser, que és l'únic que existeix, són paraules buides. Aquestes paraules són un inútil intent de parlar d'una cosa que no existeix.

Des del seu sensualisme, Gòrgies afirmà que una paraula (realitat audible) no té cap relació amb un color (realitat visible). Les realitats visibles, els colors, són realitats diferents a les realitats audibles, les paraules. El color groc, per tant, no té res a veure amb la paraula "groc". Si entre la paraula i la cosa no hi ha cap afinitat no pot haver ni relació significativa ni tampoc veritat. Perquè hi hagi veritat caldria la possibilitat d'una correspondència que entre el llenguatge i la realitat no existeix.

Per a Gòrgies si l'ésser és incomunicable és perquè les coses en si mateixes no poden expressar res de les altres. Com qualsevol altra cosa, la paraula no necessita referir-se a altres coses per ser. Les paraules són realitats, realitats entre d'altres realitats, i com a realitats no signifiquen altres realitats, només signifiquen elles mateixes. Dit d'una altra manera, les paraules no són signes de res. Una realitat no pot ser una altra cosa que allò que és, per tant el llenguatge, sent una realitat com qualsevol altra no pot representar una altra cosa, això vol dir: no pot significar una realitat diferent.

Curiosament existeix un denominador comú entre Parmènides i Gòrgies: tots dos mantienien una concepció immanentista del llenguatge, és a dir, no hi havia cap distància entre la realitat i la cosa. Ambdós estaven d'acord en què existeix una coincidència entre paraula i ésser. La paraula, en el cas de Parmènides, forma un sol cos amb la cosa que expressa: només pot designar l'ésser. En el cas de Gòrgies, la paraula és una realitat que tan sols pot referir-se a ella mateixa. Sofistes i elèates manquen d'una teoria de la significació. Cap dels dos corrents, segons Aristòtil, entenen la veritable essència del llenguatge: la seva capacitat significativa.

Troblem en l'obra d'Aristòtil diferents moments on s'enfronta directament amb els sofistes. Un d'aquests moments és quan discuteix l'afirmació de Gòrgies segons la qual el discurs no diu res de l'ésser. Això implicaria no fer cas de les paraules. Segons Aristòtil, aquesta afirmació no es verifica en la realitat: confiïem en les paraules, perquè aquestes acostumen a parlar de la realitat. Agafem un exemple actualitzat: a la muntanya ens trobem en un camí un rètol que diu Compte. Perill d'allaus. Segurament, llevat que no siguis un seguidor fanàtic d'aquest sofista o un temerari, evitaràs el camí i agafaràs un altre o, si no hi ha cap altra alternativa, caminaràs amb molta cura per a no provocar l'allau. En aquest exemple la refutació, un procediment d'inspiració sofística, no és només verbal. Els sofistes pensen una cosa, però després acostumen a fer el contrari⁶.

Una altre exemple que afecta també a Gòrgies amb una reducció a l'absurd: en el mateix moment en què el sofista diu que el discurs no expressa res, intenta que l'interlocutor l'accepti perquè és un discurs amb pretensió de ser verdader,

és a dir, amb sentit. Per a Aristòtil n'hi ha prou que el sofista parli perquè aquest entri en conflicte amb ell mateix⁷.

En la pràctica quotidiana usem les paraules en comptes de les coses. Tanmateix, no hi ha una completa semblança entre noms i coses. L'error dels sofistes (i també dels elèates) és desconèixer aquesta situació: suposen que el que succeeix en el llenguatge succeeix també en la realitat⁸.

Aristòtil assenyalà en els Arguments sofístics que els sofistes s'aprofiten de l'homonímia en la majoria dels seus arguments, generant així una il·lusió falsa de saber. La principal fallàcia dels sofistes, el paral·logisme, es fonamenta en un vici essencial⁹ del llenguatge humà: una mateixa paraula pot tenir significacions múltiples. I això és impossible d'evitar perquè existeix una desproporció entre la infinitud de les coses singulars i la finitud de les paraules. Exemples: "Cavall" (l'universal) significa una multitud indefinida de cavalls individuals. "Gos" significa constel·lació celeste i alhora animal que borda¹⁰.

Si una mateixa paraula significa moltes coses diferents, com és possible entendre's en una discussió? És possible conciliar la necessitat de la unitat de significacions per fer possible l'entesa amb la pluralitat natural de significats de les paraules? Aristòtil afirma, d'una banda, que si una mateixa paraula tingués una pluralitat indefinida de significats, el llenguatge seria inútil i, d'altra, si les paraules no significuessin res, el diàleg seria impossible.

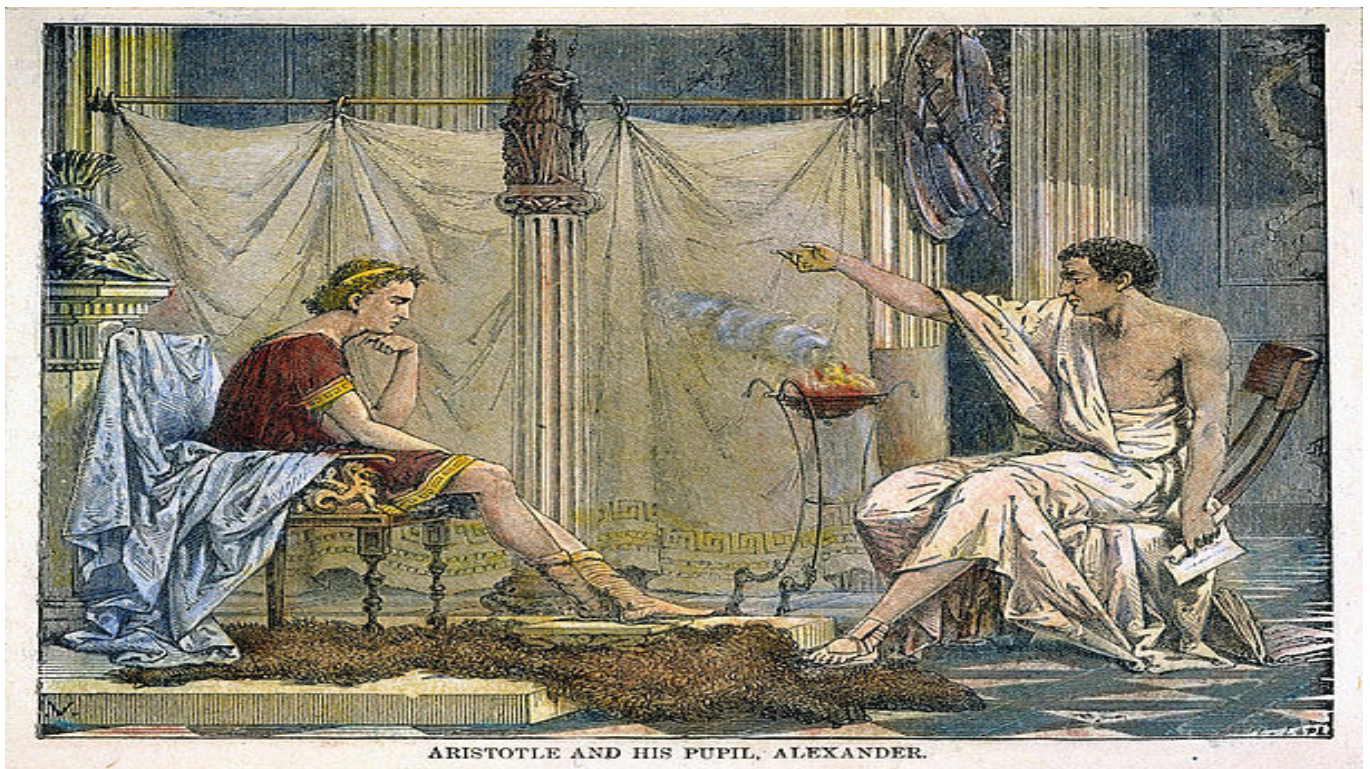
⁷ Met. Γ , 4, 1006 a 26

⁸ AUBENQUE, P, Op. cit., p. 115

⁹ Op. cit., pp. 122-123

¹⁰ Op. cit., pp. 117-118

⁶ Met. Γ , 1008b 13 ss

La distinció dels múltiples significats d'una mateixa paraula és la tasca principal d'aquell que vulgui denunciar les il·lusions sofístiques. Amb aquest mètode Aristòtil ens remet a les intencions dels parlants: cada significació implica darrera una intenció, tot i que sigui inconscient. Mitjançant el llenguatge, una intenció humana s'adreça a les coses. Es tracta d'esbrinar què es pretén quan algú fa servir una determinada paraula. Si la intenció entre els interlocutors és entendre's faran servir la paraula amb un significat comú. El problema sorgeix quan ens preguntem com és possible que intencions múltiples subjectives es posin d'acord?¹¹

Una hipòtesi radicalment convencionalista del significat només podria explicar la possibilitat d'un sentit comú com el resultat d'un miracle permanent¹². Aristòtil, de nou, recorre a l'experiència: res fa pensar en un principi que les paraules tinguin sentit, però és un fet que, de tant en tant, les persones dialoguen i, si dialoguen, vol dir que les paraules poden tenir una accepció compartida. Perquè sigui possible el diàleg, cal que les paraules tinguin un sentit definit, una essència. L'essència o ésser és la unitat objectiva, el lloc que permet la trobada entre aquestes múltiples intencions subjectives. L'ésser, és, per tant, el terreny pressuposat, mai no explícit, sense el qual ni el discurs ni el diàleg serien possibles¹³.

Aubenque afirma que la necessitat d'una ontologia mai no s'hagués presentat sense el "desconcert" d'Aristòtil davant el discurs humà: desconcert provocat involuntàriament per

l'estímul de les paradoxes sofístiques¹⁴.

Tanmateix, l'ésser no és experimentat, tampoc és objecte de cap intuïció ni sensible ni intel·lectual. L'ésser no té cap altre suport que el discurs que mantenim sobre ell¹⁵. La pregunta "què és l'ésser?" ens remet a una altra pregunta: "què volem dir quan parlem de l'ésser?". Tot i que sembli que la crítica aristotèlica a l'equivocitat sofística condueixi a una doctrina de la univocitat de l'ésser, si en algun moment afirma que l'essència és l'ésser en exclusiva, això no és més que una pausa d'una investigació sense fi. De seguida Aristòtil diu que el verb "ésser" significa també la relació entre l'essència i els seus accidents¹⁶. Més endavant, amb l'estudi de les diferents formes d'atribució, Aristòtil descobreix una nova distinció: la distinció entre categories o de les diferents significacions de l'ésser. Si la taula de categories, com de vegades s'assenyala, no és sistemàtica ni acabada és perquè la investigació de l'ésser té el caràcter d'una recerca necessàriament infinita i oberta¹⁷. El repte dels sofistes assumit per Aristòtil, tot i els seus esforços, mai no va obtenir una resposta única i definitiva. Tanmateix, conclou Aubenque, aquesta recerca infinita manifesta alhora l'exigència d'univocitat i la impossibilitat d'assolir-la¹⁸.

11 Op. Cit., p. 124

12 ídem.

13 ídem.

14 Op. cit., p. 130

15 Op. cit., p. 227

16 Op. cit., p. 136

17 Op. cit., pàg. 179

18 Op. cit., pp. 182-183